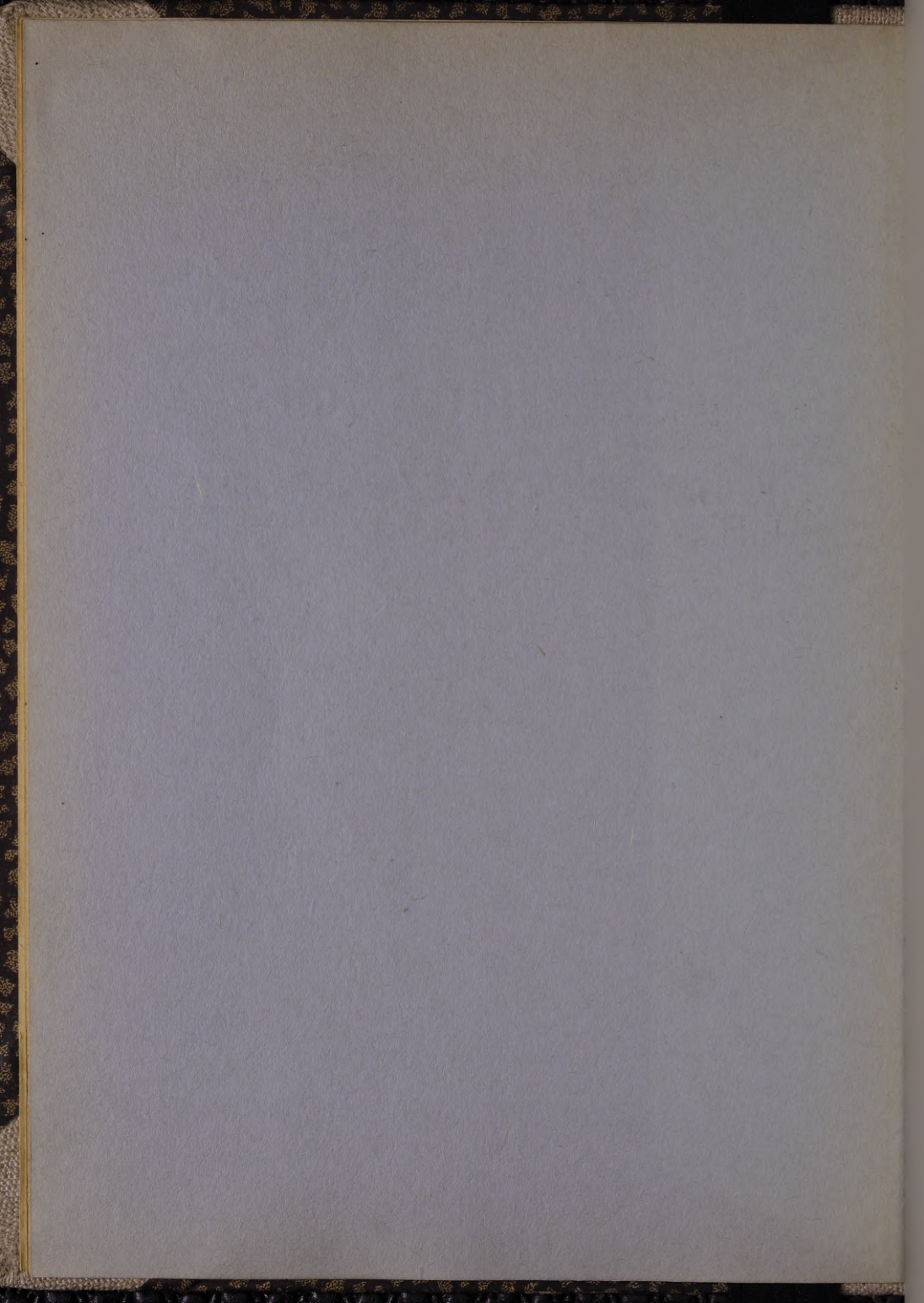

Mag. iur. A. Līnde

30

Daži vārdi par kriminalprocesa teoriju

1 9 4 0

Novilkums no „Jurists“
Nr. 2/3 (104/105) 1940. g.

34
m/f

Mag. iur. Ā. Linde.

Daži vārdi par kriminalprocesa teoriju

R ī g ā
1 9 4 0

03090565 98

VALSTS BIBLIOTĒKA
lŅv. ~~401963~~ ✓

A/S „ROTA” III spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā 83/85

Sakarā ar pēdējā laikā pie mums notikušām pārgrozībām kriminalprocesa laukā (sk. Lik. kr. 1939. g. 4 — Kara tiesu likums, un Lik. kr. 1939. g. 80 — Papildinājumi un pārgrozījumi Kriminalprocesa likumā) un š. g. 28.—30. aprīlim rīkoto Otro Latvijas kriminaltiesību kongresu, kura dienas kārtībā ievesti arī svarīgi kriminalprocesa jautājumi, nebūs lieki pieskarties kriminalprocesa vispārējai teorijai un dažām tās problemām.

Centienus izveidot kriminalprocesu par atsevišķu zinātnes nozari mēs varam vērot tikai sākot ar šo gadu simteni. Tomēr līdz šim laikam tie nav devuši redzamus panākumus un kriminalprocess vēl tagad atrodas deskriptīvās aplūkošanas stadijā. Tā teoretiskie pamati un galvenie jēdzieni nav vēl tiktāl apstrādāti, ka uz šādiem teoretiskiem iztirzājumiem varētu dibināt atsevišķo kriminalprocesa likumos ietvertu institutu pētīšanu un noteikt, cik tie teoretiski pareizi un lietderīgi konstruēti¹.

Liels kavēklis šajā ziņā bijusi dažu, sevišķi vācu, zinātnieku ideja apvienot vienā zinātnes nozarē civilprocesa un kriminalprocesa zinātnes,

¹ Prof. N. Poļanskis, Очерки общей теории уголовного процесса, Москва, 1927. g. лр. 18.

radot sevišķu zinātnes nozari — vispārējo mācību par procesu² (Allgemeine Prozessrechtslehre). Šie zinātnieki, izejot no abu minēto zinātnes disciplīnu līdzīgiem apzīmējumiem, mēģina no tām, bet galvenā kārtā no civilprocesa zinātnes, smelt teoretiskus pamatojumus procesam kā tādām, konstruēt abu procesu kopējo mērķi³. Minētās idejas piekritēji tomēr līdz šim nav varejuši vienoties par to bazi, uz kuras uzbūvēt savu mācību par procesu. Vieni liek pamatā mācību par juridiskām attiecībām (Bilovs⁴, Krīss⁵, Rozins⁶), citi mācību par tiesisku stāvokli vai tiesisku kārtību (Goldšmits⁷, Ļublinskis⁸).

² Prof. W. Sauer, Grundlagen des Prozessrechts, Zweite Auflage, Stuttgart, 1929, lp. 645—647..

Prof. I. Foiņickis, Курс уголовного судопроизводства СПБ 1. сēj., lp. 4.

Prof. W. Rjazanovskis, Единство процесса, Харбинь 1924. g.

Prof. N. Rozins, Уголовное судопроизводство, изд. 4-е D. Gliksmaņa, Rīgā, 1924. g., lp. 14—19.

Prof. James Goldschmidt, Der Prozess als Rechtslage, Berlin, 1925.

³ Prof. Sauers, o. c. lp. 44.

⁴ Prof. Dr. Bülow, Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen, Giessen, 1868.

⁵ Prof. v. Kries, Die Prozessvoraussetzungen des Reichsstrafprozesses, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Bd. V, 1885, lp. 1. sek.

⁶ Prof. Rozins, Kriminalprocess, un viņa raksts „Процессъ какъ юридическая наука. Журналъ Министерства Юстиціи, 1910. g. № 8, lp. 24—45.

⁷ Prof. Goldšmits, o. c.

⁸ Prof. P. Ļublinskis, Процессъ какъ судебный порядокъ и процессъ какъ правоотношеніе, Тiesl. Min. Žurn. 1917. g. Nr. 1, lp. 237—264.

Pie franču zinātniekiem ideja apvienot abas procesa nozares un izveidot no tām sevišķu zinātnes disciplīnu nav atradusi piekrišanu⁹.

Kā to norāda Goldšmits¹⁰, Bilovs ar savu slaveno 1868. gadā izdoto darbu «Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen» ir devis pēdējo triecienu procesa aprakstošai stadijai un kopš tā laika vispār sākas modernais konstruktīvais laikmets vācu procesa zinātnē.

Pēc minētā Bilova darba iznākšanas sākas rosiņa procesa zinātnes teoretisko pamatu meklēšana, ar ko galvenām kārtām nodarbojas civilprocesa zinātnes pārstāvji, ienesdami savos darbos par procesu no civilprocesa zinātnes iegūtos atziņumus. Kriminalprocesa zinātnes pārstāvji pie šī darba ķērās vēlāk un, atrodot jau priekšā no pirmiem dotās dažādās teoretiskās formulas par procesu, mēģināja šīs gatavās formulas pielietot savos pētījumos, visādi cenšoties īpatnējos kriminalprocesa jēdzienus iespiest jau pazīstamos civilprocesa jēdzienos, tos tā apstrādājot un pielāgojot, kamēr tie sāka izskatīties līdzīgi. Minētā tendence bija skārusi arī krievu zinātniekus¹¹.

Cenšanās visādiem līdzekļiem apvienot abu procesu atsevišķos jēdzienus pēdējā laikā radi-

• Prof. R. Garraud. *Traité Théorique et pratique d'instruction criminelle et de procédure pénale*, tome deuxième, 1909, lp. 293—295.

¹⁰ Prof. Goldšmits, o. c. lp. 1, 147.

¹¹ Prof. Rozins, *Tiesl. Min. Žurn.* 1910. g. Nr. 8, lp. 31.

jusi pretsparu. Tā prof. Sauers¹² šinī sakarībā izsakas: «So fruchtbar auch die gegenseitige Beleuchtung verwandter Rechtsmaterien durcheinander sein mag, so ist es doch als ein Missgriff anzusehen, wenn man... im Strafprozess die Prozessvoraussetzung oder die Rechtshängigkeit, die Rechtskraft usw. nach Analogie des Zivilprozesses ausgestaltet oder wenn man den Strafprozess überhaupt nach Analogie des ungleich reicher ausgebildeten Zivilprozesses, etwa hinsichtlich der dort grundlegenden Natur von Klage und Einrede behandelt — die einseitige zivilprozessuale Betrachtung zeitigt Missverständnisse und geht an dem entscheidenden Prinzip vorbei...»

Zinātnieku — vienas vispārējas mācības par procesu piekritēju — pūles nav bijušas veltas, jo kriminalprocesa zinātnes literatūrā pilsoņu tiesības, starp citu, ieguvuši šādi jēdzieni un konstrukcijas:

a) mācība par juridiskām attiecībām procesā — Prozessrechtsverhältniss, процессуально - правовое отношение¹³; par kuru

¹² Prof. Sauers, o. c., lp. 7.

¹³ Prof. Rozins. Tiesl. Min. Žurn. 1910. g. Nr. 8, lp. 28. un 52.

Prof. Lublinskis, Новая теория уголовного процесса, Tiesl. Min. Žurn. 1916. g. Nr. 1, lp. 107. sek.

Prof. Polanskis, o. c. lp. 95 sek. Prof. Sauers, o. c. lp. 147. sek.

Rozins¹⁴ norāda, ka «pirmajam, kam ienācis prātā, ka civilprocesa kā juridiskas attiecības iztirzājumu varētu piemērot kriminalprocesam, ir bijis Bilovs». Šo domu sevišķi uzsvēris arī Krīš¹⁵. Bet prof. Ļubļinskis¹⁶ saka, ka «uzskatu, ka process ir juridiska attiecība, civiltiesību laukā tagad var atzīt par valdošu». Bij. Krievijā pie tāda uzskata turējās prof. Holmstens, Gordons, Jabločkovs, Vaskovskis. Pēc prof. Ļubļinska domām uzminētā uzskata piemērošanas iespēju kriminalprocesa sferā kā pirmais norādījis Kolers savā 1888. gadā iznākušā darbā «Der Prozess als Rechtsverhältniss». Principāli šim uzskatam piekrit arī Bindings. Tomēr tikai 1898. g. iznācis prof. Birkmeiera kurss un vēlāk 1900. gadā izdots prof. Benneke kurss, kādu nobeidzis Bēlings, kuros mēs jau sastopam nobeigtu kriminalprocesa apstrādājumu kā tiesisku attiecību starp tiesu un partiem. Poļānskis¹⁷, to ņemot vērā aizrāda, «ka kopš tā laika, kā pareizi norādījis prof. N. N. Rozins, procesa konstrukcija pēc juridiskās attiecības tipa vācu kriminalprocesa zinātnē bijusi vispār pieņemta un pēdējā laikā ir iespiedusies arī mūsu (t. i. krievu) zinātnē, ierosinot divu mācības grāmatu iznākšanu (N. N. Rozina un G. S. Feldšteina), kurās nevien pieņemta kriminalprocesa

¹⁴ Prof. Rozins, Tiesl. Min. Žurn. 1910. g. Nr. 8, lp. 31.

¹⁵ Prof. Krīš, o. c.

¹⁶ Prof. Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn. 1916. g. Nr. 1, lp. 105—106.

konstrukcija pēc juridiskās attiecības schemas, bet šī schema arī izmantota, lai uzstādītu zinātniska apstrādājuma planu visam materialam, kas ietilpst kriminalprocesa zinātnes saturā.»

b) krimināla prasība (уголовный искъ), kuru prof. Slučevskis¹⁸ atzīst par pamatu, uz kura attīstas tiesas un tās palīgorganu procesualā darbība. Prof. Oetker's, kā to aizrāda prof. Poļanskis¹⁹, kriminālu prasību atzīst arī kā «Permanenz aller Prozesshandlungen». Pats prof. Poļanskis turpat aizrāda, ka kriminālās prasības jēdzienam vajadzēja saistīt procesualistu uzmanību, bet īstenībā šī jēdziena satura noskaidrošanai esot darīts gaužam maz.

Prof. Bindings²⁰ ir bijis pirmais, kas pamatīgi iztīrījis tiesību uz kriminālu prasību, neiztīrējot tomēr pašu kriminālās prasības jēdzienu. R. Garro²¹, izsakoties «Le pouvoir judiciaire n'agit, en principe qu'après avoir été mis en mouvement par une action,» un P. Garro²², ka «l'action est l'exercice d'un droit en justice», at-

¹⁷ Prof. Poļanskis, o. c., lp. 96.

¹⁸ Prof. V. Slučevskis, Учебникъ русскаго уголовного процесса, изд. 2-е, С. Петербургъ, 1913. г., lp. 406.

¹⁹ Prof. Poļanskis, o. c., lp. 110, 111.

²⁰ Prof. K. Binding, Handbuch des Strafrechts, Leipzig, 1885, § 59, lp. 121 sek.

²¹ Prof. R. Garraud, Traité..., I sēj., lp. 149.

²² Prof. P. Garraud et M. Laborde-Lacoste, Précis élémentaire de droit pénal, troisième édition, 1937, Paris, lp. 350.

zīst, ka bez kriminalas prasības, kā procesa dzinēja, process nemaz nav iedomājams.

c) **juridisks resp. tiesisks darījums** (Rechtsgeschäft²³, юридическая сделка). Tā Ļubļinskis²⁴ norāda, ka Benneke un Belings atzīnusi, ka «darbībām, no kurām sastādas process, ir juridisku darījumu raksturs (82. lp.)...», bet Kolers savā darbā «Der Prozess als Rechtsverhältniss», ceļot iebildumus pret procesa izpratni kā juridisku darījumu virkni, tomēr, tāpat kā prof. Holmstens, par juridisku darījumu atzīst prasības celšanu²⁵. Bet viskrasākais juridiska darījuma jēdziena aizstāvis ir Dr. H. Verders, kurš tam veltījis veselu monografiju²³, kurā viņš tiesiskam darījumam kriminalprocesā dod šādu definīciju: «Rechtsgeschäft des Strafprozesses ist jede Bestimmung eines strafprozessual erheblichen Gegenstandes durch ein Rechtssubjekt des Strafprozesses, welches gehalten oder befugt ist die durch die Art ihres Gegenstandes und der

²³ Dr. jur. H. Werder, Die Grundgedanken der Lehre vom Rechtsgeschäft im Strafprozess, Strafrechtliche Abhandlungen, herausgegeben von Dr. A. Schoetensack, Heft 256, 1929, Breslau.

Goldšmits, o. c., lp. 134 sek.

²⁴ Prof. Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn., 1916. g., Nr. 1, lp. 131.

²⁵ K. Kohler, Der Prozess als Rechtsverhältniss, 1888, lp. 34. sek.

Goldšmits, o. c. lp. 136. sek., 362 sek.
Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn., 1917. g. Nr. 1, lp. 250, atsaucē.

Verders, o. c., lp. 78.

Stellungnahme des Rechtssubjekts zu dem Gegenstande gekennzeichnete Bestimmungen vorzunehmen».

d) tiesisks strīdus (правовой споръ, споръ о правѣ)²⁶, par kuru Rozins²⁷ saka, ka no tiesu organiēm realizējamām funkcijām centralā ir jurisdikcijas funkcija, kura iziet uz tiesiska strīda izšķiršanu tiesas ceļā. Citā vietā viņš saka²⁸, ka «visos civilās un kriminalās proceduras gadījumos tiesa savas darbības galvenās stadijās cenšas izšķirt tiesisku strīdu, nodibināt vai noraidīt tiesisku pretenziju, prasītāja pretenziju civilā procesā un apsūdzētāja pretenziju kriminalā procesā». Ļubļinskis²⁹ saka, ka visi mērķis par tiesiskām attiecībām procesā piekritēji, starp citu, aizstāv sekošu tezi: kriminalprocess ir tiesiska attiecība, kuras mērķis ir valsts sodošās varas realizēšana vai tiesiska strīda izšķiršana. Tā piem. Bindings šajā ziņā izsakas³⁰: «Jedes Prozessrechtsverhältniss dient der Idee nach ... der ordnungsmässigen Geltendmachung, Ausser-Streitsetzung und Durchführung materiellen Rechte».

²⁶ Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn., 1916. g. Nr. 1, lp. 157.

²⁷ Prof. Rozins, Tiesl. Min. Žurn. 1910. g. Nr. 8, lp. 35, 42, un Tiesl. Min. Žurn. 1916. g. Nr. 2, lp. 317., 318.

²⁸ Prof. Rozins, Kriminalprocess, lp. 15.

²⁹ Prof. Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn. 1916. g. Nr. 1, lp. 107 sek.

³⁰ Prof. K. Binding, Grundriss des deutschen Strafprozessrechts, 5. Auflage, 1904, Leipzig, lp. 3.

Kriminalprocesa cursos un mācības grāmatās kopš tā laika sāka ievest civilprocesa jēdzienus un meklēja tikai uzskaitīt tās īpatnības, kādas šie jēdzieni uzrāda, tos pielietojot kriminalprocesa sferā³¹. Tā prof. Foiņickis izsakas³²: «уголовное судопроизводство стоитъ въ самой тѣсной связи съ процессомъ гражданскимъ по построению и по формѣ.» Pie tāda paša ieskata turas Likošins³³: «оба они стремятся къ правильному разрѣшенію дѣла, сообразному съ истинною, и въ основаніе ихъ кладутся общіе логическіе приемы изслѣдованія . . .» Līdzīgi viņiem arī Rozins³⁴ aizrāda, ka «ir civilais, ir kriminalais process pieder pie publiskām tiesībām, jo abu uzdevums ir autoritatīvi noteikt un pasludināt īstās tiesības . . . Ar abu tiesu darbības vienādu juridisku dabu saskan arī šīs darbības loģiskā vienādība . . .»

Bet tiklīdz beidzas šīs vispārējā rakstura frazes, tūdaļ zinātnieki spiesti uzskaitīt abu procesu savstarpējās atšķirības, tā kā paliek iespaids, ka tiek uzturēts spēkā tikai kails princips. No minēto zinātnieku apgalvojumiem par abu procesu kopību atliek konstatēt vienīgi to, ka abām disciplinām ir kopēja ēka, pie kam īstenībā kopējas

³¹ Prof. Foiņickis, o. c. 2. sēj., lp. 4 sek.

³² Prof. Foiņickis, o. c. 1. sēj., lp. 4.

³³ Likošins, Brokhaus-Efrona enciklopediskā vārdn., S. Pēterburga, 1902. g., sēj. XXXIV A., lp. 511.

³⁴ Prof. Rozins, Kriminalprocess, lp. 7, 13.

tām ir tikai šīs ēkas ārējās sienas (vienāda tiesu sistēma), bet ēkas iekšiene sadalīta divos savstarpēji pilnīgi norobežotos nodalījumos.

Nevaram tādēļ atzīt par pietiekošu to formulējumu, ar kuru prof. Rozins³⁵ cenšas pierādīt procesa kā atsevišķas zinātnes pastāvēšanas iespējamību. Viņa pamatojums ir šāds: «vai lieta grozas ap kreditora vai parādnieka tiesībām vai ap valsts tiesību uz noziedznieku sodīšanu, visur tiesas darbības mērķis ir no tiesas iegūtā vai tiesai priekšā celtā faktiskā materiāla izdabūt juridiskas pazīmes, iegūtiem atzinumiem piemērot spēkā esošo tiesību normu un autoritatīvi pasludināt šīs normas attiecināšanu uz konkrēto gadījumu. Materialo tiesību normu realizēšana, to piemērošana konkrētām strīdīgām attiecībām .. ir iekšēji vienotas tiesu darbības rezultāts, jo šīs darbības nolūks ir konstatēt un aizsargāt esošās tiesības».

Abiem procesiem bez norādītā kopējā ir tik daudz īpatnību³⁶, ka no šiem dažiem kopējiem elementiem, kuri galvenām kārtām sastāda abu procesu ārējo formu, vēl nevar taisīt slēdzienu par abu procesu pilnīgu līdzību, sevišķi, ja ņem

³⁵ Prof. Rozins, Tiesl. Min. Žurn., 1910. g. Nr. 8, lp. 26.

³⁶ Kā vienu no svarīgākām izšķirībām varētu minēt to, ka kriminālprocesā valda «Offizialmaxime», bet civilprocesā «Dispositionsmaxime» (prof. Foinickis, o. c., 1. sēj., lp. 8, 68 un prof. Nečajeva raksts Brokhaus-Efrona vārdnīcā, sēj. XXV—A, lp. 585.).

vērā abu procesu īpatnējos mērķus un tos līdzekļus, ar kuriem katrs no tiem savus mērķus cenšas sasniegt. Ja ģeologs strādā ar tām pašām metodēm kā ķīmiķis, tas vēl abus nepadara par vienas kopējas zinātnes adeptiem. Tamdēļ, nevar atzīt par neapstrīdamām prof. Rozina domas³⁷, ka «no daudziem izteiktais ieskats, ka starp kriminālo un civilo procesu pastāvot principāla atšķirība, nav pareizs, jo šī atšķirība ir tikai šķietama parādība», jo vairāk tamdēļ, ka pats prof. Rozins atzīst, ka de lege lata šo atšķirību nevar noliegt.

Vēlēšanās pierādīt, ka abi procesi ir vienas kopējas zinātnes nozares, noveda zinātniekus vienu otru reizi pie īpatnējas metodes; viņi cenšas noskaidrot pēc iespējas visus negatīvos momentus, kuri iespaido abu procesu gaitu³⁸, kas stipri sarežģī teoretisko iztīrījumu, lai gan pēc mūsu ieskata par procesu pareizāku jēdzienu varētu gūt tad, kad, kā to piem. dara kriminaltiesību zinātne, lielāku svaru liktu uz pozitīviem momentiem, iztīrējot tos, t. i. noskaidrojot, kādām prasībām jābūt izpildītām, lai proceduru varētu atzīt par procesu, negatīviem momentiem tikai pieskaroties. Tad arī nerastos tik daudz neskaidru problēmu (kā piem. teorija par pretenziju uz tiesisku aizsardzību — die Theorie vom Rechts-

³⁷ Prof. Rozins, Tiesl. Min. Žurn., 1910. g. Nr. 8, lp. 50., 51.

³⁸ Prof. Foinickis, o. c., 2. sēj. lp. 4 sek.

schutzanspruch³⁹, problema par tiesisku darijumu kriminalprocesā⁴⁰ — Die Lehre vom Rechtsgeschäft, problema par Nichtigkeit der Strafurteile⁴¹, «Das Problem der strafprozessrechtlichen Wirksamkeit⁴⁰, «Das Problem der rechtlichen Wirksamkeit der Strafprozesshandlung»⁴⁰ un c.), ka aiz tām zūd jēga par visu procesu kā vienotu parādību, un paceļas nepārvaramas grūtības procesa būtības noskaidrošanā. Šādas grūtības rodas arvien tad, kad zinātnieks cenšas vienā terminā ietvert jēdzienu ar daudzpusīgu saturu (kā tas piem. ir ar jēdzienu «tiesības»). Šādiem jēdzieniem dotie formulējumi arvien izrādas par nepilnīgiem, kādēļ liktos skaidrs, ka tie kā salikti jēdzieni sadalāmi pamatelementos. Vispārējā mācība par procesu rīkojas tieši pretēji — abus atsevišķos procesa jēdzienus grib ietvert vienā kopējā, un tad visādi cenšas tam dot tādu kopēju formulējumu, kas aptvertu abu procesu īpatnības, kaut tie arī prasas, lai tos diferencētu. Tā kļūst arī saprotami tie daudzie kopējā procesa formulējumi, kurus liek priekšā zinātnieki, jo katrs no tiem mēģina dot savu definējumu, atzīstot visus pārejos par neapmierinošiem⁴².

³⁹ Prof. Goldšmits, o. c., lp. 149; prof. Sauers, o. c., lp. 2, 44, 554 sek., 542 sek., 549.—562.

⁴⁰ Dr. jur. H. Werder, o. c., lp. 1., 27., 28.

⁴¹ Dr. Kroschel in Danzig, Die sogenannte absolute Nichtigkeit der Strafurteile. Der Gerichtssaal, Bd. LXIX, 1906, Stuttgart. lp. 137 sek.

⁴² Prof. Poļanskis, o. c., lp. 24 sek.; prof. Ļubļinskis, Tiesl. Min. Zurn., 1916. g. Nr. 1, lp. 137.

Radot apvienotu, saliktu jēdzienu, skaidrs, ka tajā var atstāt tikai kopējus elementus un no dodamās formulas jāizmet atsevišķu jēdzienu nevienādie elementi, kamdēļ arī definējums iznāk bāls, nepilnīgs un neapmierinošs. To ievērojot, atrodam, ka kriminalprocesa un civilprocesa atsevišķo jēdzienu apvienošana vienā «procesa» jēdzienā ir nepareiza, jo tas vienīgi apgrūtina atsevišķo procesu jēdzienu izpratni. Pateicoties minētai tendencei, bet galvenā kārtā suģestēti no Bilova izvīrītās mācības par procesa priekšnosacījumiem (Prozessvoraussetzungen), zinātnieki ir lielu vērību piegriezuši arī procesa atsevišķu momentu priekšnosacījumu noskaidrošanai, resp. to noteikumu konstatēšanai, pie kādiem zināmā procesa momentā procesa dalībnieku rīcība atzīstama par pareizu, resp. saskanošu ar procesa mērķi⁴³. Pēc mūsu ieskata šie zinātnieki šādu priekšnosacījumu noskaidrošanā ir gājuši par tālu un nereti velti šķieduši enerģiju, jo zinātniekam krit svarā tikai svarīgākie procesualie momenti, resp. atsevišķo procesualo stadiju atdališana, citādi aiz priekšnosacījumu sablīvējuma rodas grūtības orientēties visā procesa norisē kā tādā.

Varam atzīmēt vēl vienu parādību, kāda novērojama pie zinātniekiem, kas civilprocesa zināt-

⁴³ Dr. E. Löwe und W. Rozenberg, Kommentar der Strafprozessordnung für das Deutsche Reich, 19. Aufl., 1954., lp. 26.—27.

nes jēdzienus cenšas uzspiest kriminalzinātnei, proti tā, ka viņi savus uzskatus pamato, izejot no privatapsūdzības kārtībā vajājamiem noziedzīgiem nodarījumiem⁴⁴, un no tam gūtos atzinumus attiecina uz pārējo noziedzīgu nodarījumu vajāšanu, lai gan pirmie sastāda tikai vienu mazu daļu no visiem noziedzīgiem nodarījumiem un atzīti kā vēsturiski vēlāk attīstījusies noziedzīgu nodarījumu grupa, kuru vajāšanas kārtība uzskatama kā izņēmums no pārējo noziegumu vajāšanas kārtības.

Neatrodot par iespējamu šajā vietā tuvāk iztirzāt abu procesu izšķirības, uz kurām savā grāmatā «Die Grundlagen des Prozessrechts» vairākkārt norāda prof. Sauers⁴⁵ un savos rakstos Belings⁴⁶, Šeršņevičs⁴⁷, Likošins⁴⁸, prof. Foiņickis⁴⁹, prof. R. Garro⁵⁰ un daudzi citi, minēsim tikai to, ka civilprocesā ir darīšana gandrīz vienīgi ar pozitīvām tiesībām, abstraktām normām, un darbības mērķis ir konstatēt, vai prasītājam pieder tās tiesības, uz kurām viņš atsaucas; tiesai

⁴⁴ Prof. Sauers, o. c., lp. 537; sk. Likošina rakstu Brokhaus-Efrona encikloped. vārdn., sēj. XXXIV—A, lp. 516.

⁴⁵ Prof. Sauers, o. c., lp. 205., 216., 397., 402., 428. u. c.

⁴⁶ Belinga raksts Birkmeyer'a enciklopedijā, lp. 1098, VII.

⁴⁷ Prof. Šeršņevičs, Общя теорія права, lp. 537.

⁴⁸ Likošina raksts Brokhaus-Efrona encikl., sēj. XXV—A, lp. 584.

⁴⁹ Prof. Foiņickis, o. c., I sēj., lp. 8 sek.; 2. sēj., lp. 4 sek.

⁵⁰ Prof. R. Garro Traité... I sēj., lp. 7.

jākonstatē, vai pēc pastāvošiem likumu nosacījumiem prasītāja prasība ir pamatota. Izšķiroša loma piekrit lietas apstākļu objektīvai pusei. Ne bez pamata tamdēļ prof. Dišlers⁵¹ šo civiltiesu darbību resp. civilo jurisdikciju izdala kā atsevišķu valsts varas funkciju, to nosaucot par jurisdiktīvi-konstatējošu funkciju, atšķirībā no kriminālās jurisdikcijas, kura esot patstāvīga valsts varas funkcija; pēdējo viņš nosauc par valsts jurisdiktīvi-sodošo funkciju.

Citādi, nekā civiltiesa, rīkojas kriminaltiesa. Tai ir darīšana ar cilvēku, noziedzīgā darba izdarītāju. Šeit vainīgā darbības subjektīvai pusei tiek piegriezta izcilus vērība.

Abu procesu atšķirību prof. Dišlers⁵² pamato ar to atziņu, ka kulturas valstīs jau labi sen ir izveidojušās divas jurisdiktīvās funkcijas, katra ar savu atsevišķu uzdevumu. Vienas uzdevums ir cīnīties ar valsts tiesiskās iekārtas apdraudētājiem un likuma pārkāpējiem, sodot vainīgos; otras uzdevums turpretim ir pilsoņu savstarpējo strīdu bezpartejiska autoritatīva nokārtošana un viņu savstarpējo tiesību un pienākumu konstatēšana, ja vismaz viena no strīdīgām pusēm griežas pie tiesas. Pirmā uzdevuma veicēja — kriminālā jurisdikcija — realizē valsts jurisdiktīvi sodošo

⁵¹ Prof. K. Dišlers, Ievads Latvijas valsts tiesību zinātnē, lp. 35.

⁵² Prof. K. Dišlers, Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs, Universitātes raksti, 1952. g. lp. 168. un 169.

funkciju, turpretim otra uzdevuma veicēja — civilā jurisdikcija — realizē jurisdiktivi-konstatējošo funkciju.

Vēl viena svarīga un vispār atzīta (izņemot tagadējo Vāciju un Padomju Krieviju)⁵³ atšķirība ir tā, ka kriminaltiesa nevar uzlikt sodu pēc analogijas, kurpretim civiltiesā analogijas piemērošana atļauta, kas izriet no tam, ka civiltiesai lieta jāizspriež arī likuma trūkuma gadījumos, kāds noteikums nepastāv priekš kriminaltiesas (salīdz. mūsu Civilprocesa lik. 11.—12. p. ar Kriminalprocesa lik. 16.—17. p.).

No visa aprādītā varam secināt, ka to zinātnieku rīcība, kas mēģina atrast procesa kā tāda teoretiskos pamatus, nav pareiza. Varētu būt runa vienīgi par kriminal- un civiltiesas vienādiem uzbūves principiem, kurus valsts spiesta pieņemt aiz valsts un procesa ekonomijas iemesliem, bet nevis par vienādiem procesa gaitas principiem.

No civilprocesa pārņemtie jēdzieni tikai nevajadzīgi apgrūtina īpatnējo kriminalprocesa jēdzienu un institutu izprašanu, un līdzības meklējot minētie zinātnieki ne tikai attālinas no kriminalprocesa zinātnes pareizas teoretiskas izvei-

⁵³ Sk. IV internacionālam kriminaltiesību kongresam Parīzē, (1957. g.) iesniegtos referātus par jautājumu: *Legalité des délits*, sk. *Revue international de droit pénal*, 1957. NN. 1—4, lp. 138.—419., un prof. Kruglevska referātu *Kriminaltiesību kongresā, Rīgā, 1957. g.* Princips «*nulla poena sine lege*» un tā nozīme kriminaltiesībās, piel. pie *Tiesl. Min. Vēstn.* 1957. g. Nr. 2, lp. 197.—254.

došanas, bet gan otrādi — šīs zinātnes teoretiskie pamati kļūst neskaidri, krāšņi uzzied nevajadzīgi izcelti momenti.

Tā piem. sākot ar mācības par juridiskām attiecībām procesā nodibinātāju Bilovu zinātnieki visu laiku velti šķieda enerģiju, cenšoties izdibināt, kas ar ko atrodas juridiskā attiecībā un vai tāda pastāv arī starp tiesu un apsūdzības uzturētāju.⁵⁴

Zinātnieki iestīga savstarpējos strīdos⁵⁵, līdz beidzot nāca pie slēdziena, ka pašai mācībai kriminālprocesa zinātnē nav vietas⁵⁶. Tā Sauers⁵⁷ ironiski izsakas: «Der Begriff des Rechtsverhältnisses leistet nichts für die Erkenntniss des Prozessrechts und von Einzelproblemen. Der Begriff wird oft verwendet, wo es gilt eine Schwierigkeit zu beseitigen. Die Verwendung des Begriffs gibt dann der Behandlung solcher Fragen einen gelehrten Anstrich, vermeindlich eine wissenschaftliche Grundlage. In Wahrheit ist damit garnichts

⁵⁴ Prof. Sauers, o. c., lp. 180, 182; prof. Rozins, Tiesl. Min. Žurn. 1916. g. nr. 2, lp. 317.; Holmstens, Tiesl. Min. Žurn. 1916. g. nr. 9, lp. 303 sek.; E. В. Васильковский Курсъ гражданскаго процесса, Москва 1913. g., lp. 682 sek.; E. В. Васильковский, Учебникъ гражданскаго процесса, Москва, 1917. g., lp. 170 sek.; Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn. 1917. g., nr. 1, lp. 251 sek., 256.

⁵⁵ Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn. 1917. g., Nr. 1, lp. 241 sek.; prof. Sauers, o. c., lp. 177.

⁵⁶ Goldšmits, o. c., lp. 4, 133; Sauers, o. c. lp. 175 sek.; 183 sek., 657; prof. Polanskis, o. c., lp. 96 sek.; Brokhaus-Efrona encikl. vārdn. XXXIV—A, lp. 512.

⁵⁷ Prof. Sauers, o. c., lp. 185.

erklärt. Auch sonst wird der Begriff des Rechtsverhältnisses zu konstruktiven Zwecken in durchaus überflüssiger Weise verwendet...» Arī Goldšmits⁵⁸ izsakas līdzīgi: «Zur Erfassung der auf der Staatsrechtlichen Grundlage sich abspielenden prozessualen Vorgänge ist aber das Prozessrechtsverhältniss von Haus aus untauglich. Es hat an den Systemen des Prozessrechts nicht viel mehr als ornamentale Bedeutung. Entweder begnügen sich unsere Prozesssystematiker damit dem Prozessrechtsverhältniss in einem einleitenden Paragraphen ihre Hochachtung zu bezeugen und kümmern sich im weiteren Verlauf nicht weiter darum (so besonders... R. Schmidt, Beling, Bennecke, Birkmeyer, graf Dohna, v. Kries, Rosenfeld, Ullman) oder — wenn sie etwas übriges tun wollen — so bezeichnen sie noch ausser dem den Abschnitt, welcher den Gang des Verfahrens schildert, «Entwicklung des Prozessrechtsverhältnisses», ohne dass aber der Inhalt des Abschnitts die Ueberschrift als eine notwendig gebotene erscheinen liesse (so insbesondere Hellwig, Kohler, Binding).»

Arī prof. Nečajevs⁵⁹ norāda, ka «zinātniski-filozofiskas nozīmes šai teorijai (par procesualitātes attiecību) nav nekādas, jo te ir darīšana ar pušu darbības ārējo momentu, bet nevis ar iek-

⁵⁸ Prof. Goldšmits, o. c., lp. 148—149.

⁵⁹ Brokhaus-Efrona vārdn., sēj. XXV—A, lp. 584.

šējiem faktoriem, kas nosaka pašu procesa strukturu katrā konkrētā momentā un izsauc to vai citu tiesu organizāciju. Sīkumos šī teorija ir ļoti strīdīga, pirmā kārtā jau attiecībā uz procesualitīesiskās attiecības sastāvelementiem: subjektu, objektu, un no tās izrietošām atsevišķām pretenzijām».

Pēc mūsu ieskata tāpat nav vietas kriminalprocesa zinātnē jēdzienam «kriminala prasība» (уголовный искъ), kurš dabūjis savu nosaukumu pēc analogijas ar jēdzienu «prasība» (искъ). Šī jēdziena pastāvēšanai civilprocesa zinātnē var atrast pietiekošus pamatojumus, jo civiltiesā prasītājs iesniedz prasību, lai tiesa atzītu viņa tiesības vai restaurētu prasītāja agrāko tiesisko stāvokli. Kriminalprocesā par tādu prasību parasti uzskata apsūdzību, kuru valsts varas priekštāvis ceļ priekšā tiesai, lai pēdējā piespriestu apsūdzētam zināmu sodu, bet apsūdzības nolūks nebūt nav, lai atzītu apsūdzētāja uz likumu dibinātās tiesības, vai lai restaurētu agrāko tiesisko stāvokli. Tamdēļ arī piem. prof. Foinickis⁶⁰ šo terminu vairs nelieto, bet tā vietā saka «apsūdzība» (обвинение), lai gan nevar atraisīties no šī jēdziena civilprocesualas uztveres, zem tās saprotot prasību, lai tiesa atzītu valstij piederošo tiesību uz vainīgā sodīšanu konkrētā gadījumā.

Šāda uztvere, pēc mūsu pārliecības, nav pareiza tamdēļ, ka kriminaltiesas spriedumam pie-

⁶⁰ Prof. Foinickis, o. c., II sēj. (1915. g.), lp. 1.

šķirama konstitutīva nozīme⁶¹, tas rada jaunu tiesisku stāvokli (uz tā dibinoties notiesātais piem. zaudē brīvību, zināmas tiesības, bet uzliekot nau-
das sodu, zaudē daļu no savas mantības). Civil-
tiesas spriedumam turpretim ar nedaudziem izņēmumiem⁶² ir tikai konstatējoša resp. restitutīva nozīme, tas konstatē pastāvošo tiesisko stāvokli vai atjauno agrāko tiesisko stāvokli tiešā nozīmē vai piešķirot kompensācijas.

Ka kriminaltiesas spriedumam piešķirama konstitutīva nozīme, atzīst arī prof. Ļubļinskis⁶³, aizrādot, ka «карательнаго полномочія государства до судебного приговора еще не существуетъ. Судебный приговоръ, какъ юридическій фактъ, порождаетъ его.» Kaut arī prof. Poļanskis ir pret minēto tezi, arī viņš spiests atzīt: «Ir skaidrs, ka par tik, par cik tiesas spriedumā izteikti lietderības apsvērumi, tas iegūst tāda akta nozīmi, kas ne tikai konstatē valsts tiesības sodīt, bet to arī konstituē: tiesa konstatē valsts varas tiesību sodīt, par cik ar spriedumu tiek noteikta pašas šīs tiesības pastāvēšana likumā noteiktos rāmjos, un nodibina, konstituē to, par cik tas konkrēti nosaka tās robežas, kurās valsts tiesība

⁶¹ Prof. Sauers, o. c., lp. 252, 664; prof. Poļanskis, o. c., lp. 49;

⁶² Prof. Bukovskis, Civilprocesa mācības grāmata, Rīgā, 1955. g., lp. 286.—295.

⁶³ Prof. Ļubļinskis, Tiesl. Min. Žurn. 1916. g., nr. 1, lp. 141.

sodīt jāpiemēro attiecībā uz konkrēto noziedznieku. Pie tāda paša uzskata turas piem. Lozings savā kursā «Oesterreichisches Strafprozessrecht in systematischer Darstellung (1912., 3. lp.)».

Kaut gan prof. Sauers⁶⁴ atzīst, ka spriedumam, atskaitot tos nedaudzos likumā noteiktos konstitutīvo spriedumu gadījumus, ir deklarējoša nozīme, arī viņš saka: «Eine alleinige Ausnahme bilden die auf Verwirkungsstrafe, z. B. auf Ehrverlust lautende Urteile. Die haben konstitutive Wirkung.» Pēc mūsu ieskata tieši otrādi — parasti krimināltiesas spriedumiem ir piešķirama konstitutīva nozīme un tikai attaisnojošiem spriedumiem ir deklaratīva nozīme.

Kaut gan noziedzīgā darbība notiek agrāk par tās konstatēšanu ar tiesas spriedumu, no tā pēc mūsu ieskata vēl nevar secināt, ka ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanas momentu valsts jau ir ieguvusi sodīšanas tiesību attiecībā uz noziedzīga nodarījuma izdarītāju.⁶⁵

Lai varētu sodīt nepieciešams tiesas spriedums, kas autoritatīvi apstiprina, ka noziedzīgs tiesībpārkāpums tiešām noticis un pieskaitams par vainu tiesājamam. Ja tiesas spriedums faktu atzīst par nepierādītu vai nepieskaita atzīto nozie-

⁶⁴ Prof. Sauers, o. c., lp. 250.—252.

⁶⁵ Liela daļa zinātnieku gan ir pretējās domās. Tā piem., prof. Sauers o. c., lp. 252; prof. Mines, Krimināltiesību kurss, Vispārējā daļa, lp. 286.

dzīgo nodarījumu par vainu tiesājamam, nevar pieņemt, ka tiesa noraidījusi valsts sodīšanas tiesību, bet gan skaidrs, ka tiesa valsts sodīšanas tiesību nav konstatējusi. Tāpat, ja ar tiesas spriedumu noziedzīgais tiesībpārkāpums nepareizi kvalificēts vai notiesāta nevainīga persona — valsts tomēr iegūst sodīšanas tiesību attiecībā uz notiesāto, pie kam tieši tiesas spriedumā noteiktā apmērā un no tā momenta, kad spriedums stājies spēkā. Tādēļ valsts nekad neiegūst sodīšanas tiesību par tādiem nodarījumiem, kuru noziedzīgums vēlāk ticis atcelts (tiesāšanas brīdī nav pastāvējis). Ja pieņemtu pretējo, tad katru reizi būtu nepieciešams sastādīt sevišķu tiesisku aktu, kas konstatētu, ka valsts sodīšanas tiesība atkritusi.

Turoties pie pretēja viedokļa zinātnieki arī nonāk pie neiespējamās konsekvences, ka pēc būtības nepareizs spriedums, kaut arī viņš būtu stājies likumīgā spēkā, nav saistošs un nav arī izpildams.⁶⁶

Tā tad pēc mūsu ieskata tiesas spriedums ir uzskatāms par valsts sodīšanas tiesības formālo pamatu. Šinī apstākļi atkal ieraugama viena no kriminalprocesa un civilprocesa atšķirībām. Krimināltiesas spriedums, pats radot sodīšanas tiesības, nav tikai viens no sodīšanas tiesības realiza-

⁶⁶ Prof. Sauers, o. c., lp. 501 sek.; Dr. Krošels, o. c., Der Gerichtssaal, 69. sēj., lp. 137 sek.

cijas nosacījumiem, kā to nepareizi domā prof. Poļanskis un citi.⁶⁷

Interesanti tas, ka prof. Poļanskis,⁶⁸ aizstāvot savu viedokli, to starp citu pamato ar to, ka ieskats par spriedumu kā aktu, ar kuru netiek konstatēta, bet gan visā pilnībā radīta noteikta subjektīva tiesība (proti valsts tiesība sodīt), tajā pašā laikā затрудняет сведение дѣятельности уголовного суда, постановляющаго приговоръ, и гражданского суда, выносящаго рѣшеніе, къ одному родовому понятію юрисдикціонной функціи, которая съ точки зрѣнія оспариваемаго взгляда, необходимо получаетъ совсѣмъ различное значеніе въ гражданскомъ и уголовномъ судахъ; только гражданскій судъ jus dicit въ собственномъ смыслѣ, провозглашаетъ право, уголовный же судъ производитъ, создаетъ право, но вовсе не провозглашаетъ уже существующаго права». Šinī pamatojumā atkal spilgti izpaužas dažu zinātnieku centieni kriminalprocesu apstrādāt tā, lai tas izskatītos līdzīgs civilprocesam, ar ko zīnams, kriminalprocesa īpatnējā daba netiek vis atsegta, bet gan vēl vairāk apslēpta. Ši civilprocesuālā pieeja ir bijusi stipri kļūmīga kriminalprocesa zinātnei, un no šī mantojuma tā nav varējusi atraisīties vēl līdz šim laikam, kaut gan pēdējā laikā vērojama stipra neapmierinātība ar

⁶⁷ Prof. Poļanskis, o. c., lр. 49; prof. S. Abramovičs-Baranovskis, Значеніе военнаго начальства въ военномъ уголовномъ судопроизводствѣ, СПБ, 1896. г., лр. 15.

⁶⁸ Prof. Poļanskis, o. c., лр. 50.—51.

kriminalprocesa zinātnes līdzšinējo attīstības gaitu, jo kā zvīņas no acīm viena pēc otras pazūd no civilprocesa zinātnes ienestās sēnalas, kas apslēpušas kriminalprocesa zinātnes tīros graudus.

Bet tā kā katrai zinātnes disciplīnai nepieciešams kāds tās atsevišķus institutus vienojošs pamats, uz kura tā var veidoties un attīstīties,⁶⁹ tad tāds jāatrod arī kriminalprocesa zinātnei. Šajā ziņā pamatideju nozīmi spilgti raksturo bij. Krievijas ģenerāļa Leera⁷⁰ sekojoši vārdi: «Значение общей идеи подходить къ роли солнца въ планетной системѣ. Подобно тому, какъ свѣтъ солнца даетъ намъ возможность видѣть планеты и заставляетъ ихъ обращаться въ назначенныхъ имъ орбитахъ, подобно тому и общая идея проникаетъ всѣ частныя идеи, на которыя она распадается, даетъ имъ смыслъ, направленіе и содержаніе и связываетъ ихъ въ одно внутренно-объединенное цѣлое. Только посредствомъ общихъ идей, широкихъ научныхъ обобщеній, примиряющихъ противорѣчія частныхъ выводовъ, наука и дѣлается тѣмъ, чѣмъ она и должна быть, объективной (въ противоположность субъективному искусству).

Pamatidejas resp. pamatprincipi nepieciešami katrai tiesību zinātnes disciplīnai — teorētiski

⁶⁹ Prof. V. Sinaiskis, Основы гражданского права, Rīgā, I sēj. 1935. g., lp. 70.

⁷⁰ Prof. Abramovičs-Baranovskis, o. c., lp. 13.

⁷¹ Prof. Sauers, o. c., lp. 15.—16.

Sk. arī prof. Sauera rakstu «Der Einfluss Kants auf die Rechtswissenschaft», Deutsche Juristen Zeitung, 1924, Heft 7/8, lp. 252.

tamdēļ, ka jābūt augstākiem izejas punktiem, no kuriem varētu atvasināt atsevišķās tiesību zinātnes disciplīnas un pamatot to eksistenci un kuri savukārt tiesību zinātni ievestu augstāku zinātņu sferā (ētikā, socialfilozofijā), lai tur meklētu atbilstošo savai pastāvēšanai,⁷¹ no otras puses praktiski tamdēļ, ka tiesības dzīvē realizējot, pozitīvos likumus piemērojot, bieži vajadzīgs noteikts kritērijs, sevišķi pozitīvās tiesībās nenovērtējamo likumu nepilnības un pretrunības gadījumos, kad jāizšķiras par kādu no vairākām loģiski iespējamām izejām,⁷² tāpat lai ierobežotu citādi nenoteikti plašo analogijas piemērošanu. Ja mūsu procesuālie likumi šādos gadījumos uzdod tiesai rīkoties pēc likumu vispārējās izpratnes vai likumu gara, tad tam arī ir tikai tā nozīme, ka tiesām jārikojas saskaņā ar likumos ietvertiem tiesību pamatprincipiem. Zinātnes uzdevums ir izdibināt un noskaidrot vai atsevišķais likums savienojams ar atzītiem pamatprincipiem.⁷³

Par vienu no kriminalprocesa zinātnes centraliem jēdzieniem (Grundbegriffen) pēc mūsu ieskata būtu jāatzīst jēdziens «kriminalvajāšana». Uz šī jēdziena liekas iespējams uzbūvēt atsevišķas kriminallietas gaitu un apvienot kriminalprocesā jau izveidojušos institutus. Šī jēdziena būtību

⁷² Prof. Rozins, Tiesl. Min. Žurn., 1916. g., nr. 2, lp. 313; prof. Sauers, o. c., lp. 654.

⁷³ Prof. K. Dišlers, Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs (Universitātes raksti, 1932. g.), lp. 183.

esam centušies tuvāk analizēt mūsu darbā «Kriminalvajāšanas uzsākšanas moments pēc Latvijas kriminallikumiem.»⁷⁴

Ja pagājušā gadu simtenī prof. Muravjevs⁷⁵ vēl nešķiroja kriminalvajāšanas un apsūdzības jēdzienus, tad tagad jēdziens vajāšana (Verfolgung) piem. pie prof. Sauera⁷⁶ jau tiek plaši iztīrīts, pie kam viņš to atzīst par īpatnēju kriminalprocesa zinātnes jēdzienu, kas piemērojams arī civilprocesā zinātnes laukā un uzskatams par vienu no trim procesa attīstības līnijām (pārējās divas pēc viņa ieskata ir «Sachgestaltung» un «Verfahren».

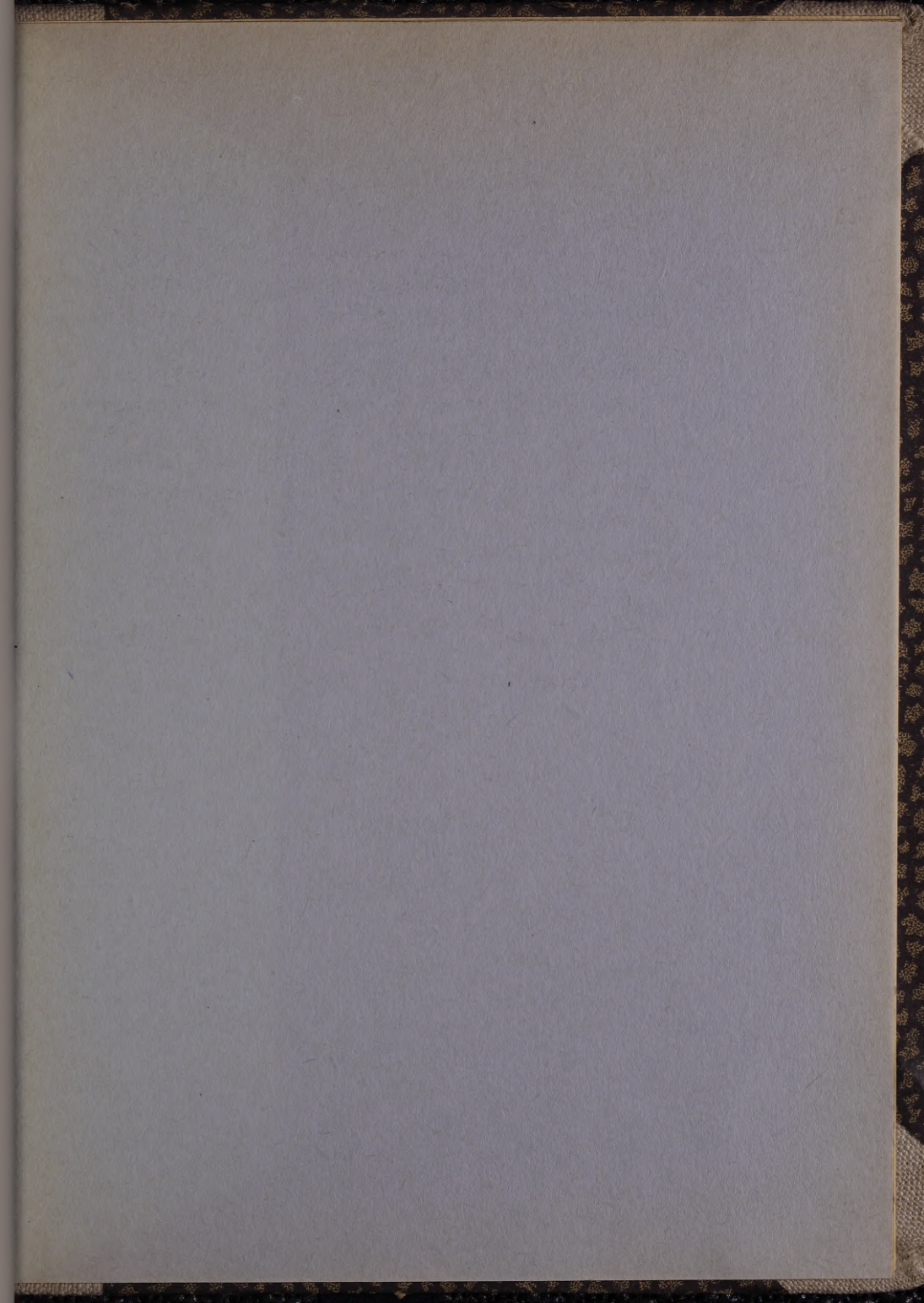
⁷⁴ Tieslietu ministrijas vēstnesī 1934. g. nr. 7/8, 9/10, un 11/12.

⁷⁵ N. Muravjevs, Прокурорский надзоръ, 1. sēj. Maskavā, 1889. g., lp. 96.

⁷⁶ sk. prof. Sauera o. c., lp. 289.—345.

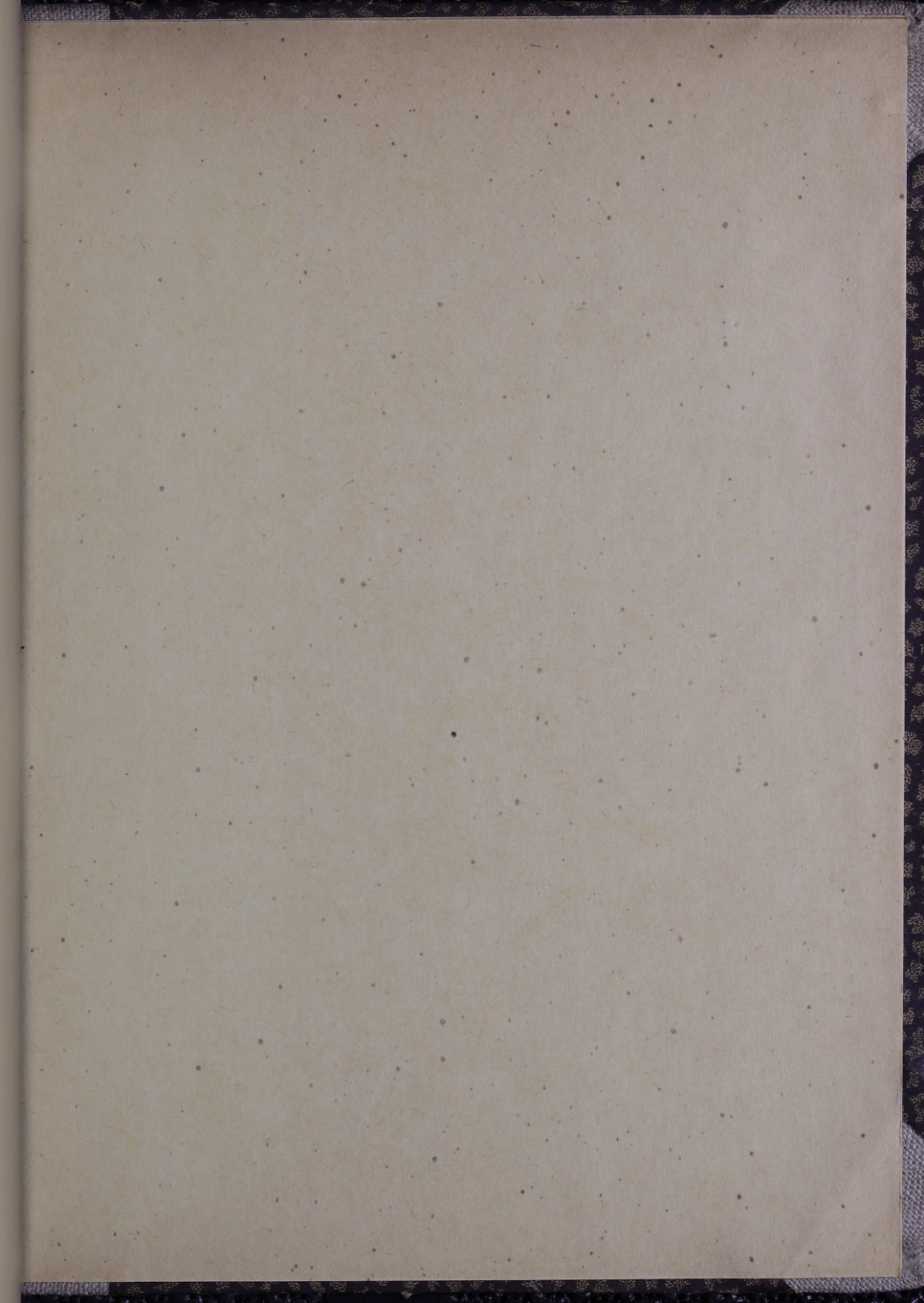

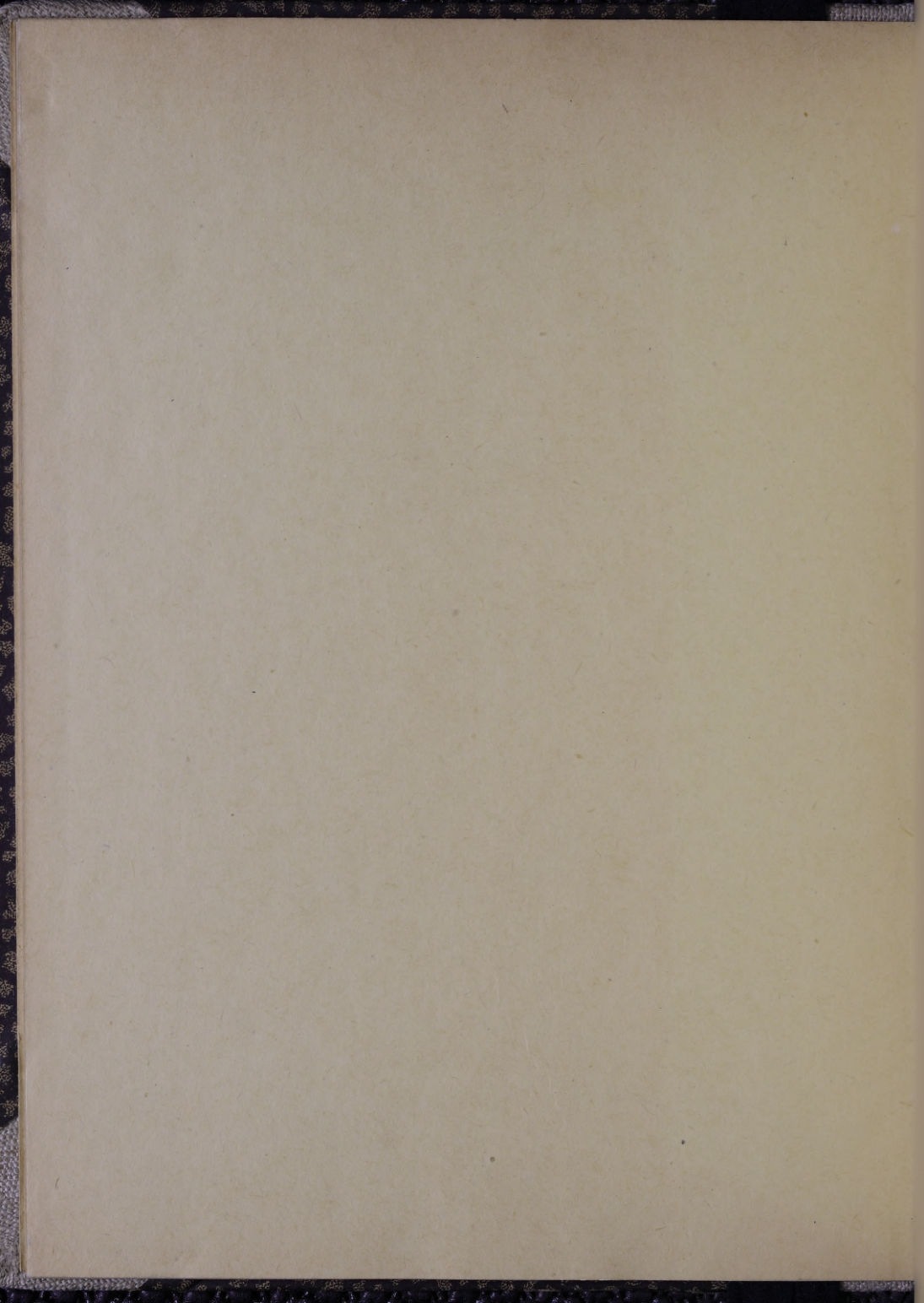
La 6093

17. MAI 1840

La 6093

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309056598